

тер Улбрихт и др. Ако се прати развој радничког покрета у земљама Европе и Америке, лако се уочава и улога појединих личности у тим покретима, њихов удео у изградњи покрета у сопственој земљи или утицај на радничке покрете у другим земљама у свету и на међународне радничке организације.

Раднички покрети европских земаља потпуније су и свестраније обрађени. Аутори су се трудили, и у томе у највећем броју случајева сасвим успели, да из богатог политичког деловања појединих радничких и међународних организација прикажу само оно најбитније, не улазећи у неке проблеме које ни време ни историја ни су успели да разреше, јер су неки процеси још увек у току. Аутори и редакција Енциклопедијског приручника водили су рачуна да не долази до понављања кад је реч било о радничким покретима и личностима у појединим земљама или о њиховој улози у међународним радничким организацијама.

Прилично простора посвећено је Југославији, историји њеног радничког покрета и места овог покрета у међународном радничком покрету до II светског рата, као и његовој улози после овог рата до наших дана. Редакција је сматрала, по свему судећи, да послератном развоју у Југославији треба посветити више пажње с обзиром на широку заинтересованост у свету за ставове и решења овог пок-

рета у борби за национално и социјално ослобођење и развитак социјалистичког самоуправног друштва. Тиме се хтело, што и пракса свакодневно у свету показује, да се нагласи разноврсност форми и метода у борби радничке класе за изградњу социјализма и комунистичког друштва.

Издавач Енциклопедијског приручника, Институт за међународни раднички покрет у Београду, није се држао историјског и хронолошког приказивања појединих покрета и њихових организација. Иако су се раднички покрети Европе историјски много раније појавили, а са тим и међународне политичке организације радничке класе, они су приказани у II тому Приручника, мада би, по свему судећи, то требало да се уради и у I тому овог приручника, тј. да том II носи број I ове едиције. Сложаност проблематике са којом су се аутори суочили, богатство разноврсних извора и литературе очито су продужили рад на II тому. Приказивање сваког покрета и политичких организација радничке класе мора се ставити у историјски контекст, односећи се према њима са свим научним критеријима. У допуњеном и, можда, нешто проширеном издању Приручника пропусти који су се јавили у прва два тома биће отклоњени, на чему би већ сада требало да размишља издавач овог енциклопедијског приручника.

Ђорђе Пиљевић

ШПАНИЈА 1936—1939

Шпански грађански рат 1936—1939. једно је од најзначајнијих збивања новије историје. Ту се радило не само о борби шпанског народа за демократију и слободу. То је била борба чији је значај превазилазио границе Шпаније,

јер су у њој биле ангажоване међународне снаге прогреса и међународне снаге фашизма. Шпанија је била полигон на коме се водила једна велика међународна битка. Због тога су у Шпанији од 1936. до 1939. исписане најлепше

странице не само шпанског него и многих других народа, односно њихових напредних покрета и организација, у првом реду — комунистичких партија. Није онда чудо што је шпански грађански рат био до сада врло често предмет научне и литерарне обраде. Њиме су се инспирисали научници, сликари, књижевници, репортери, филмски радници и др. Иако је овоме рату слиједио један много већи и за човјечанство много судбоноснији — II свјетски рат — шпански грађански рат је још увијек предмет изучавања и литерарне обраде, јер о њему није речено све што треба рећи. Природно је што су за обраду овог догађаја врло заинтересовани у првом реду његови непосредни учесници, многобројни добровољци, који су похитали са разних крајева свијета да се боре, па ако треба и живот положи, против фашизма. Они се залажу да у њиховој срединама буде што познатија истина о Шпанији, том симболу антифашистичке борбе и интернационалистичке солидарности, да што дуже живи успомена на оне славне дане, које је њихов младалачки ентузијазам и револуционарни романтизам обојио најљепшом бојом којом историја може обојити своје странице. У том погледу су врло активни југословенски добровољци, данас окупљени у Удружењу бивших југословенских добровољаца Шпанске републиканске војске. Они и данас одужују свој дуг Шпанији, као и прије 35 година, када их је преко 1600 похитало из Југославије и других земаља, гдје су били у емиграцији, да се боре за Шпанију и демократију. Око 800 их је погинуло у Шпанији, што најрјечитије говори о њиховом хероизму и о томе да су увијек били тамо гдје је најтеже. Подвизи тих наших хероја и њихових другова из других земаља инспирисали су онај поетски надахнути опроштајни говор Долорес Ибарури интернационалних бригадама, у коме је она између осталог рекла:

„И Харама, и Гвадалахара, и
Брунете, и Белчите, и Лаванте и
Ебро, опевају бесмртним стихови-

ма, храброст, самопријегор, јунаштво и дисциплину свих бораца интернационалних бригада...

Дали су нам све: своју младост и своју зрелост, своје знање и своје искуство, своју крв и свој живот, своје наде и своје чежње... И ништа нам нијесу тражили. Или, боље речено, тражили су, тражили су мјесто у борби, жељели су да им припадне част да умру за нашу ствар“.

Прошле су три деценије од када је Долорес Ибарури изговорила ове ријечи. Многи од оних који су је слушали у Барселони 1938. год. нијесу више у животу — пали су на новим ратиштима за слободу. Међу њима су и 123 Југословена шпанска добровољца који су погинули у НОБ-у. А они који су преживјели ево се и данас враћају Шпанији, антифашистичкој борби, интернационалним бригадама, подвизима на бојиштима Мадрида, Гвадалахаре, Андалузије, Естрамадуре, Валенсије, Ебра и многим другим. Они задају нови жестоки ударац шпанском и међународном фашизму, и у исто вријеме подижу диван споменик великој ослободилачкој борби која је вођена у шпанском грађанском рату. Они су то урадили припремом и штампањем зборника сјећања, који је у пет томова изашао у издању Војноиздавачког завода, у библиотеци „Ратна прошлост наших народа“, под насловом „Шпанија 1936—1939“.

Књигу је припремило удружење шпанских бораца, односно редакција коју је оно именovalo. У редакцији су, осим Чедра Капора, као главног и одговорног уредника, били још Влајко Беговић, Вељко Ковачевић, др Гојко Николиш и Војо Тодоровић.

Одмах треба рећи да ова књига, која је изашла у пет томова на близу 3.000 страница, није обичан зборник сјећања, на какве смо навикли приликом јубиларних годишњица. Она је много више од тога. Прије свега, у првом тому дат је на око 300 страница до сада најпотпунији преглед историјата шпанског грађанског рата на нашем језику. То је урађено у сље-

дећа четири рада: *КПЈ и рат у Шпанији* од Влајка Беговића, *Шпански грађански рат 1936—1939.* од Радивоја Николића, *Интернационалне бригаде* од Влајка Беговића и *Југословени у шпанском грађанском рату* од Стевана Белића Дудека. Радови су писани на основу домаће и стране литературе и архивске грађе. Има се утисак да је при том искоришћено све што је у овом моменту било доступно, јер су аутори истраживали не само у земљи него и у иностранству. Захваљујући томе, добили смо прилично комплетне радове не само о КП и рату у Шпанији и учешћу Југословена у том рату него и о рату у цјелини и о интернационалним бригадама, о чему ни у иностранству, и поред обиља литературе, немамо још комплетних радова. Зато ови радови попуњавају једну празнину у научној обради шпанског грађанског рата и представљају озбиљан допринос његовом изучавању.

Главнину Зборника сачињавају сјећања шпанских добровољаца. Таквих прилога има преко три стотине, од преко двије стотине аутора. Сређени су и објављени хронолошки, и по проблематици. Тако су у првом тому објављени прилози који обрађују припреме и одлазак у Шпанију. Таквих је 40. Највише је (129) оних који обрађују живот и борбе у Шпанији. Ти прилози су објављени у другом и трећем тому. У четвртном тому су прилози који говоре о животу у логорима и затворима Француске, о бјекству из њих и повратку у Југославију. Оваквих је 55. Најзад, у петом тому објављено је 15 прилога који говоре о одласку и повратку појединих добровољаца, 22 прилога о ликовима палих добровољаца и 42 прилога о одјецима шпанског рата у Југославији, о раду КПЈ на пружању помоћи антифашистичкој борби у Шпанији, о писању напредне штампе о Шпанији, о доприносу југословенске емиграције борби у Шпанији и сл. Посебну вриједност у овом тому представља списак имена 1.664 југословенска добровољаца у Шпанији, за чије је састављање било по-

требно уложити много труда, као и регистар свих личних и географских имена која су поменута у пет томова ове књиге. Овај том садржи и 17 докумената; писма ЦК КПЈ и извјештаје о шпанском грађанском рату, као и неколико чланака из „Пролетера“. Овдје је објављена и једна хронологија рата.

Сви томови су богато илустровани фотографијама, факсимилима разних докумената, картама и сл., што има не само илустративни него и значајан документарни карактер, јер употпуњује Зборник и чини га још комплетнијим.

Немамо могућности да се појединачно осврћемо на све прилоге објављене у Зборнику. Они су различити не само по обиму него и по начину казивања, које иде од „обичног“ до високо литерарног. Али, за све њих је ипак јединствена једна дубока искреност и непосредност казивања које плијени. Зато се сви они, без обзира на разлике, читају са великим интересовањем, као најљепша и најужбудљивија белетристика. Човјек те прилоге чита до краја, јер се не може лишити задовољства да сазна како се један узбудљиви догађај или ситуација завршила и како су се људи сналазили у њима. Због тога ова литература има увијек много читалаца. Ово је и врло васпитно штиво, јер нам на један ненаметљив, непосредан начин говори о људским врлинама, о великим подвизима, о узвишеним идејама, па човјек, а посебно омладина, не може а да се не диви свему томе и да не осјети неодољиву потребу да гаји те исте врлине, да се одушевљава истим идејама и да слиједи те узвишене примјере.

Треба рећи да је и техничка опрема књиге управо у складу са садржајем.

Зборник „Шпанија 1936—1939“ представља због свега тога један од најозбиљнијих издавачких подухвата у нас. Зато Удружење бивших југословенских добровољаца Шпанске републиканске војске, односно Редакција Зборника, заслужује похвалу и признање што

су нашу литературу обогатили о-ваквом књигом. Сама чињеница да су за њу написали предговор Јосип Броз Тито и генерални секретар

КП Шпаније Сантјаго Картиљо указује на карактер и значај ове едиције.

Д. Вујовић

MILAN KRAJČOVIČ, SLOVENSKA POLITIKA V STREDNEJ EUROPE 1890—1901 — Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov. Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1971 (*Словачка политика у средњој Европи 1890—1901* — Сарадња Словака, Румуна и Срба. Словачка академија наука, 1971, стр. 304)

Издавачка дјелатност младе Словачке академије наука врло је богата. За двадесет година објавила је преко 1470 научних дјела. Богата је и словачка издавачка дјелатност књижевних дјела. Словаци много превode и читају југословенске писце. У том погледу они могу послужити за примјер и узор многим малим народима. После вјековне потлачености, политичке обесправљености и тешког притиска милитаристичко-полицијског система Аустроугарске монархије, за ових пет деценија од ослобођења и уједињења Словака и Чеха, словачке стваралачке снаге испољавају се еруптивно, стално у размаху и порасту. Словаци се ревносно бацају на посао, исто тако предано, истрајно и успјешно као Чеси, познати по својој вредности, продуктивности и организационом смислу.

Борба Словака за своја национална права није нам довољно позната; — позната нам је унеколико тек од њиховог народног препорода, од времена Људевита Штура, првог словачког народног посланика, који је, неколике године прије револуције 1848, исконском снагом покренуо свој народ у отворену борбу против мађарских великаша-угњетача и шовиниста. На угарском државном сабору, који је до револуције засједавао у Братислави („Појунска дијета“), он се повезао са српским представницима из Војводине и хрватским заступницима из Хрватске и Славоније. Словачки ослободилачки устанак, издашно потпомогнут из Србије и Хрватске, сломљен је (1849). Наступио је крути Вахов режим, а после њега крута и безобзирна мађариза-

ција. Словацима је укинута посљедња гимназија и једина културна установа, Матица словачка. Словачки народ годинама упира очи у Светозара Милетића, Штуровог брatisлавског ученика и пријатеља, и Михаила Полита-Десанчића, који се својски боре и за народна права Словака. Крајем XIX вијека, борбене снаге Словака, Срба у Војводини и Румуна у Ердељу повезују се међусобно.

Др Милан Крајчовић, пријатељ наших народа, вриједно се бацио на проучавање словачке политичке прошлости. У овој књизи, на основу архивских извора и обимне литературе, он је темељито обрадио словачко-српско-румунску сарадњу у посљедњем деценију XIX вијека са освртом на политичка кретања у југоисточној и средњој Европи. То су године трезвенијег буђења, врења и повезивања снага угњетених народа у Аустро-Угарској. Да би се југословенска мисао уједињења сузбила, а ове народносне снаге обесхрабриле, улиједила је анексија Босне и Херцеговине. После успјеха Србије и Црне Горе у балканском рату (1912), те снаге постале су револуционарне. Нико их више није могао обуздати, задржати и сломити. Принципов сарајевски пуцањ огласио је нову епоху у историји свих народа који су били у сјени црно-жуте заставе Хабсбуршке монархије.

Овим периодом политичке историје Словака, Срба и Румуна нијесам се посебно бавио; зато нијесам позван за мјеродавну оцјену ове књиге, — дајем само кратко обавјештење о њој. Књига има шест поглавља.